

ANNA WERONIKA BRZEZIŃSKA
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

RECEPCJA SPUŚCIZNY KOLBERGOWSKIEJ I KIERUNKI JEJ UPOWSZECHNIANIA

Pamięć zawsze jest funkcją teraźniejszości
(Gudehus, Welzer 2011: 68).

Wprowadzenie

W Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze, czyli miejscu narodzin Kolberga, w prowadzonej od 1990 roku kronice rejestrującej ważne wydarzenia muzealne, jeden z wpisów brzmi następująco: „Jestem szczęśliwa, że mogłam tu zwiedzić muzeum Oskara Kolberga, mojego przewodnika zbierania i notowania pieśni ludowych, (...) Zawoja pod Babią Górą”¹.

Słowa te zwracają uwagę swoją prostotą, a zarazem bezpośredniością. Pokazują zarazem osobisty stosunek autorki wpisu do działań podejmowanych przez Kolberga w ciągu całego jego długiego życia. Nasuwa się jednocześnie pytanie: kim dla nas współczesnych jest Oskar Kolberg i jego praca? Monumentalne dzieło przez lata wzbudzało zarówno podziw i szacunek badaczy dla ogromnego przedsięwzięcia organizacyjnego, jakiego podjął się jeden człowiek, jak i było przedmiotem krytycznych uwag, zarzucających mu między innymi brak spójności metodologicznej. Dla pokoleń badaczy-dokumentalistów zajmował on miejsce istotne i w pełni zasłużone w pracach poświęconych początkom ludoznawstwa, co potwierdzają napisane przez Józefa Bursztę trzydzieści lat temu słowa:

¹ Ze względu na ochronę danych osobowych usunięto imię i nazwisko autorki wpisu.

„znaczenie Oskara Kolberga wydaje się nie maleć. W wyniku całego pracowitego żywota stworzył sam źródłowe podstawy kilku nauk (...). Każda z tych nauk musi do jego spuścizny nawiązywać” (J. Burszta 1985: 207).

Postać tego badacza, zasłużonego dla rozwoju wielu dyscyplin związanych z dokumentacją życia codziennego i odświętnego mieszkańców obszaru Europy Środkowo-Wschodniej, do dziś pozostaje dla wielu naukowców i pasjonatów przewodnikiem, a jego dorobek ważnym punktem odniesienia do prowadzenia dalszych badań źródłoznawczych i porównawczych. Świadczą o tym publikacje wydawane nie tylko z okazji rocznic związanych z życiem Kolberga, liczne konferencje i inne wydarzenia naukowe oraz ciągle powstające prace badawcze (w tym studenckie) oparte na materiałach Kolbergowskich (Smoluch 2014: 23-31). Czy jednak w połowie drugiej dekady XXI wieku potrafimy korzystać ze źródeł wytworzonych w XIX stuleciu i czy są one nam jeszcze potrzebne? Wydawać by się mogło, że o Kolbergu napisano i powiedziano już wszystko, że pozostała po nim spuścizna jest rozpoznana w najdrobniejszym szczególe, a i wielu jego następców pozostawiło po sobie równie interesujące materiały. Po co nam zatem Kolberg i jego dzieło teraz?

W roku 1954 obchodzono 140 rocznicę urodzin Oskara Kolberga. Z tej okazji w 42 tomie czasopisma „Lud” za rok 1955 (wydanym w 1956 r.) dużo miejsca poświęcono omówieniu jego dorobku. W artykule otwierającym numer Julian Krzyżanowski napisał: „Mówić o Oskarze Kolbergu w 140 rocznicę jego urodzin i charakteryzować jego dorobek jako folklorysty, zwłaszcza zaś dorobek ten oceniać, to sprawa i nieprosta, i niełatwa” (Krzyżanowski 1955: 9).

Zacytowana wypowiedź i dzisiaj jest bardzo aktualna. Trudno jest przedstawicielowi jednej tylko dyscypliny objąć wszystko to, co po Kolbergu zostało – dzieła wydane za jego życia (przez niego samego), tomy opublikowane pośmiertnie (przez jego współpracowników i przyjaciół), ponad 80 tomów wydanych w serii *Dzieła Wszystkie Oskara Kolberga*, wraz z tomami suplementowymi (przez jego następców), czy wreszcie archiwalia, które cały czas są w opracowywaniu. Wartość dokumentacyjna tej spuścizny jest niezaprzeczalna, chociażby ze względu na utrwalony w materiałach Kolbergowskich obraz XIX-wiecznej wsi i jej kultury. Materiały te były gromadzone w latach 1840-1880, „a więc jeszcze przed niwelacją kulturalną wsi polskiej” (Bystroń 1926: 86). Jakie jednak walory poznawcze i edukacyjne – poza dokumentacyjnymi – zawiera w sobie spuścizna Kolbergowska oraz kto i w jaki sposób może z tego zasobu korzystać?

Celem artykułu jest zastanowienie się nad rozpoznawalnością postaci badacza oraz jego dorobku w środowiskach związanych z edukacją formalną i pozaformalną, a także przyjrzenie się sposobom upowszechniania materiałów Kolbergowskich. Są one nie tylko bezcennym świadectwem epoki, ale także testamentem pozostawionym przez Kolberga następnym pokoleniom badaczy i dokumentalistów. Niezależnie od oceny przydatności tego dorobku w badaniach podejmowanych współcześnie, materiały te stanowią podwaliny wielu dziedzin

nauki, dla których istotne jest obserwowanie i badanie codzienności różnych kultur z różnych obszarów, w tym przede wszystkim obszarów kulturowych znajdujących się na terenie dzisiejszych Czech, Słowacji, Niemiec (obszar Łużyc), Litwy, Rosji, Ukrainy, Białorusi, a także południowej Słowiańszczyzny. Warto przy tym podkreślić, że: „Badania nad tradycją i jej przekazem z reguły dotyczą (...) czegoś więcej niż tylko przekazu epizodów z przeszłości oraz dat i faktów tej przeszłości dotyczących. Przekazywane są bowiem jednocześnie interpretacje, struktury i sposoby wykorzystywania przeszłości” (Gudehus, Welzer 2011: 67).

Zachowane dzięki pracom Kolberga i sieci jego współpracowników opisy dawno minionych światów, zwłaszcza wiejskiego, ale także szlacheckiego i dworskiego, pozwalają poznać mechanizmy nimi rządzące, relacje i hierarchie społeczne. Współcześnie może budzić zastrzeżenia bezkrytyczne opisywanie doświadczanego przez badacza świata, pozbawione głębszej analizy i próby uchwycenia mechanizmów jego funkcjonowania. Takie ujęcie było jednak zgodne z paradygmatem epoki. Czytając Kolberga, badacz współczesny (zwłaszcza badacz terenowy, bo takim był przecież i Kolberg) winien pamiętać, że „dane terenowe są tylko pewnym wycinkiem z tego, co się realnie wydarzyło” (Buliński, Kairski 2011: 322).

Rozpoznawalność postaci Oskara Kolberga a upowszechnianie jego dorobku

Pod koniec 2013 roku przeprowadzono ogólnopolskie badanie² na temat znajomości postaci Oskara Kolberga. Uzyskany wynik nie był satysfakcjonujący – tylko 8% badanych odpowiedziało poprawnie, określając go jako etnografa, badacza kultury ludowej, jako osobę zajmującą się kulturą ludową i spisującą różne stare obyczaje. Odpowiedź uznaną za częściowo prawidłową podało 4,6% badanych, odpowiedź zdecydowanie nieprawidłową – 3,1% badanych. Tym samym wynik 85,2% wskazuje na osoby, które nie potrafią nic powiedzieć o postaci Oskara Kolberga. Nie są to rezultaty optymistyczne, stanowić jednak mogą swego rodzaju wyzwanie dla środowisk naukowych i osób zajmujących się szeroko pojętą animacją kultury. Celem ich działań może być popularyzacja zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym i jego przemianami, a materiały Kolbergowskie i sama postać badacza to jedynie pretekst, by zwrócić uwagę różnych środowisk (w tym zróżnicowanych grup wiekowych) na wartość badań i dokumentacji przejawów życia codziennego. Chodzi zatem o upowszechnianie rozumiane jako szereg zaplanowanych działań mających na celu rozwinięcie wiedzy

² Badania ilościowe typu omnibus przeprowadzono 4-14.12.2013 r. na zlecenie Instytutu Muzyki i Tańca (podległego Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego), na ogólnopolskiej próbie dorosłych Polaków, która wyniosła 910 osób. Podczas badania respondentom zadano jedno pytanie: „Z czego jest znany Oskar Kolberg?”.

o społecznościach lokalnych i regionalnych, kształcenie umiejętności w zakresie ich dokumentowania i prezentowania, a także kształtowanie świadomości o ich wartości oraz zachęcanie do krytycznej analizy i interpretacji.

Okazją do podjęcia zintensyfikowanych działań mających wypełnić powyższe postulaty jest dwusetna rocznica urodzin Oskara Kolberga, a rok 2014 okazał się szczególnym dla środowiska etnologów i antropologów kultury, etnomuzykologów oraz folklorystów, ze względu właśnie na postać patrona roku, w którego dokonaniach naukowych wszystkie te dyscypliny biorą swój początek. Postać XIX-wiecznego badacza, a przede wszystkim prekursora etnograficznych badań terenowych, połączyła tych naukowców, badaczy i animatorów, dla których najważniejszymi w ich pracy są badania terenowe, w tym obserwowanie i dokumentowanie przejawów różnych kultur. Podstawą takiego sposobu rejestrowania zjawisk kultury jest spotkanie badacza (etnologa, antropologa, etnomuzykologa czy historyka) z informatorem, a źródło wiedzy (i dalszego poznawania) jest przez nich tworzone wspólnie (Kurkowska-Budzan 2011: 15)³.

Rok Oskara Kolberga został ogłoszony w dniu 6 grudnia 2013 podczas specjalnego posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, a w uchwale uzasadniającej tę decyzję czytamy:

Dorobek naukowo-badawczy Oskara Kolberga dokumentujący kulturę ludową XIX wieku jest imponujący ze względu na wszechstronny zakres jego zainteresowań kulturą ludu oraz geografie badań, obejmującą Polskę przedrozbiorową i obszary ludowych kultur Ukrainy, Białorusi, Litwy, Śląska, Słowian południowych, Łużyczan, Czechów i Słowaków (...). Spuścizna Oskara Kolberga stanowi fundament, do którego odwołują się pokolenia twórców i badaczy kultury (*Uchwała Sejmu...* 2013).

Tak dokładne przywołanie wszystkich obszarów kulturowych, skąd pochodzą Kolbergowskie materiały wskazuje nie tylko na ogrom przedsięwzięcia badawczego, ale i na niezwykle zróżnicowane materiały, stanowiące doskonały punkt wyjścia do podejmowanych współcześnie debat dotyczących dialogu kulturowego, wielokulturowości, a także podziałów regionalnych (administracyjnych) we współczesnej Europie i ich wpływu na życie społeczne.

W organizację obchodów Roku Oskara Kolberga zostało zaangażowanych wiele instytucji oraz organizacji pozarządowych dobranych w taki sposób, by jak najpełniej zaprezentować dorobek Kolberga w zakresie dokumentowania XIX-wiecznych kultur ludowych. Głównym organizatorem obchodów z ramie-

³ W badaniach historycznych ten sposób pozyskiwania wiedzy nosi miano „historii ustnej” (*oral history*), a jak zauważa Marta Kurkowska-Budzan „Dla antropologa *oral history* to najczęściej jakaś raczkująca forma antropologii” (Kurkowska-Budzan 2011: 9). O sposobie wykorzystywania *oral history* w badaniach historycznych, realizowanych m.in. przez instytucje kultury i organizacje pozarządowe, pisze Izabela Lewandowska (2011: 81-103).

nia Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego został powołany do życia w 2010 roku Instytut Muzyki i Tańca, co przesądziło o tym, iż główne akcenty w roku Kolbergowskim położone zostały na sferę muzyczną. By przypomnieć muzyczny dorobek badacza oraz pokazać współczesną jego recepcję, do współpracy zaproszono także Związek Kompozytorów Polskich, Forum MuzykaTradycyjna.pl oraz Program 2 Polskiego Radia, w ramach którego od 1994 roku działa Radiowe Centrum Kultury Ludowej. Z kolei Instytut im. Oskara Kolberga wraz z Polskim Towarzystwem Ludoznawczym odpowiadają przede wszystkim za upowszechnianie wiedzy dotyczącej materiałów Kolbergowskich, a także za właściwe ich zabezpieczenie. Obie te instytucje kontynuują działania, o które już w latach 50. XX wieku apelował Julian Krzyżanowski: „nauka polska stoi wobec «problemu Kolberga» nie jako wobec zjawiska historycznego, zamkniętego i należącego do przeszłości, lecz jako wobec procesu historycznego, dotąd nie zakończonego” (Krzyżanowski 1955: 10).

Dalej autor postulował ponowne wydanie tomów *Ludu* oraz pozostałej spuścizny w naukowym opracowaniu, wraz z korespondencją oraz niezbędnymi indeksami. Przede wszystkim jednak wskazywał na konieczność opracowania naukowej biografii, która oceniłaby krytycznie prace Kolberga (Krzyżanowski 1955: 34). Pierwsze postulaty zaczęto realizować wraz z powołaniem w 1960 roku Redakcji Dzieł Wszystkich Oskara Kolberga (DWOK), umocowanej w strukturach Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. W roku 1997 przekształciła się ona w samodzielną organizację pozarządową pod nazwą Instytut im. Oskara Kolberga. Natomiast postulat ostatni nie został dotąd spełniony⁴. Niemniej, biografię popularno-naukową Oskara Kolberga przygotowała znawczyni jego życia i spuścizny – Agata Skrukwa (2014), a celem tego przedsięwzięcia jest przede wszystkim dotarcie do grupy odbiorców niezwiązanej ze środowiskiem naukowym. Uruchomiony został również portal internetowy, na którym gromadzone są informacje związane z życiem Kolberga, z losami jego spuścizny, a także pokazujące obszar jego badań terenowych⁵.

Ważną rolę w upowszechnianiu wiedzy o badaczu odgrywa Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze (będące Oddziałem Muzeum Wsi Radomskiej), zajmujące się gromadzeniem pamiątek i dokumentów rodziny Kolberga. Bierze ono udział w organizacji corocznych edycji Nagród im. Oskara Kolberga przyznawanych za wybitne osiągnięcia w zakresie tworzenia, dokumentowania i popularyzacji kultury ludowej, a także dba o zabezpieczenie ważnych archiwaliów związanych z epoką. Z kolei Stowarzyszenie Twórców Ludowych, prowadzące ogólnopolski rejestr twórców ludowych, jest reprezentantem środowisk twór-

⁴ Prace nad wydaniem pełnej biografii naukowej Kolberga nadal trwają; jest ona przygotowywana w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki.

⁵ Instytut im. Oskara Kolberga w Poznaniu: www.oskarkolberg.pl.

czych wśród instytucji biorących udział w upowszechnianiu spuścizny Kolbergowskiej.

Zróżnicowany zespół roboczy, składający się z opisanych wyżej podmiotów, przygotował listę działań priorytetowych. Są to między innymi, poza wspomnianą popularną biografią Kolberga, rozbudowa serwisu internetowego poświęconego jego działalności⁶, wydanie bajek pochodzących z materiałów Kolbergowskich (Millerowa 2014), przygotowanie i uruchomienie aplikacji internetowej „Przewodnik śladami Oskara Kolberga”⁷, zdigitalizowanie rękopisów Kolberga i zamieszczenie ich w Internecie.

Obchody Roku Kolberga, obok popularyzacji postaci i dorobku twórczego badacza, mają zachęcić instytucje i organizacje pozarządowe do podjęcia działań

o charakterze dokumentacyjnym, wydawniczym, naukowym, artystycznym, edukacyjnym i upowszechniającym (w zakresie folkloru słownego, muzycznego i tanecznego, sztuk wizualnych, zdobniczych i architektury regionalnej, obrzędowości i obyczajowości, języka regionalnego i gwary) oraz promocję i przekazanie do użytku publicznego dorobku naukowego i regionalistycznego badaczy i dokumentalistów kultury tradycyjnej⁸.

W tym celu uruchomiono w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego osobny program dotacyjny Kolberg 2014 – Promesa, w ramach którego można było ubiegać się o przyznanie środków na realizację zadań w trzech zakresach: 1. projekty badawcze i dokumentujące aktualny stan wybranych zjawisk kulturowych; 2. działania, dla których inspiracją jest szeroko pojęta kultura ludowa i tradycyjna oraz 3. przedsięwzięcia wydawnicze oraz udostępniające w Internecie dorobek dokumentacyjny i badawczy Kolberga oraz jego następców⁹.

Recepcja materiałów Kolbergowskich i ich wykorzystanie

Przytoczone wyżej, na pewno niesatysfakcjonujące (choć nie zaskakujące) wyniki ogólnopolskiego badania dotyczącego rozpoznawalności postaci Oskara Kolberga rodzą pytania o zasadność promowania jego postaci, także w kontekście działań podjętych w ramach Roku Oskara Kolberga. Ciekawe jest także, kim jest owe 8% respondentów, którzy dorobek Kolbergowski klasyfikują poprawnie i są w stanie odpowiedzieć, kim był i czym się zajmował. Określenie potencjal-

⁶ Serwis prowadzi Instytut im. Oskara Kolberga w Poznaniu.

⁷ Jest to wspólna realizacja Instytutu Muzyki i Tańca, Instytutu im. Oskara Kolberga w Poznaniu, Narodowego Instytutu Fryderyka Chopina, Polskiego Radia oraz Instytutu Sztuki PAN.

⁸ *Kolberg 2014 – Promesa, Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego*, <http://imit.org.pl/news/1063/57/Kolberg-2014-Promesa.html> (27.02.2014).

⁹ <http://www.mkidn.gov.pl/media/po2014/dokumenty/20130903Kolberg-wprowadzenie-strona.pdf> (27.02.2014).

nych grup odbiorców i poznanie celów, dla których spuścizna ta jest wykorzystywana pozwoliłoby na lepsze i bardziej precyzyjne projektowanie i wdrażanie systemu edukacyjnego realizowanego między innymi przez instytucje kultury, a także placówki oświatowe. Na duży potencjał edukacyjny wskazywała już w roku 2007 autorka recenzji suplementu wydanego do tomu *Wołyń*. Zastanawiając się nad tym, do kogo kierowane są suplementowe wydania, opatrzone tyłuż specjalistycznym i wnikliwym, co nie do końca zrozumiałym dla większości czytelników komentarzem, autorka recenzji wskazała na:

praktyczne wykorzystanie informacji z monografii regionalnej Kolberga podczas prowadzonych, w ramach ścieżek międzyprzedmiotowych, zajęć z zakresu edukacji regionalnej. Jednocześnie osiągnięty byłby dydaktyczny cel wydawania dzieł Kolberga. Odwołanie się do tradycji daje bowiem bardzo konkretny kontekst i stwarza możliwość wykorzystania w praktyce spuścizny Kolbergowskiej, nadania jej nowego sensu (Linda 2007: 410).

W tej wypowiedzi wskazana jest wyraźnie grupa odbiorców – osoby zajmujące się edukacją i funkcjonujące w ramach zorganizowanej edukacji formalnej, w oparciu o wytyczne programowe. By jednak dowiedzieć się więcej o odbiorcach spuścizny Kolbergowskiej, w styczniu 2013 roku przeprowadzono ankietę internetową. Pytania ankietowe przygotowano w taki sposób, aby zbadać stopień rozpoznawalności istotnych szczegółów związanych z charakterem materiałów – pod kątem muzycznym i historycznym¹⁰. Tak sprofilowane pytania miały dać też odpowiedź, na ile wiedza o Kolbergu jest wiedzą potoczną, a na ile specjalistyczną, ściśle związaną z zawodem wykonywanym przez respondenta (lub kierunkiem studiów) i jego zainteresowaniami.

O wypełnienie ankiety, mającej charakter pilotażowy, zostali poproszeni przede wszystkim studenci i absolwenci kierunków etnologia oraz muzykologia, a zatem swego rodzaju specjaliści, dla których (w założeniu autorów ankiety) postać badacza powinna być rozpoznawalna i nie powinni mieć oni problemu, by wykazać się chociażby podstawowymi wiadomościami dotyczącymi jego życia i dorobku zawodowego.

Pierwsze pytanie w ankiecie celowo sformułowano w taki sam sposób, jak w badaniu ogólnopolskim. Na pytanie brzmiące: „Z czego jest znany Oskar Kolberg?” uzyskano 100% poprawnych odpowiedzi, które są zróżnicowane w zależności od reprezentowanej przez respondenta dziedziny. Zdecydowana większość podkreślała fakt, iż był on badaczem terenowym, co pokazuje, że zarówno dla etnologów, jak i muzykologów (a raczej etnomuzykologów – etnografów mu-

¹⁰ Ankietę składającą się z 12 otwartych i 9 zamkniętych pytań sporządzili dr Weronika Grozdew-Kołacińska (Instytut Sztuki PAN), dr Łukasz Smoluch (Instytut im. Oskara Kolberga i Katedra Muzykologii UAM) oraz autorka niniejszego artykułu. Odpowiedzi udzieliło 111 respondentów, z których kobiety stanowiły 76%, a mężczyźni 24%.

zycznych, działających na pograniczu etnologii i muzykologii) teren jest ważnym miejscem i elementem pracy. Warto przytoczyć kilka wypowiedzi ankietowanych:

- Jest uznawany za twórcę polskiej antropologii kulturowej, autor *Ludu*, czyli monografii poszczególnych regionów Polski (i nie tylko), gromadzącej zwyczaje, pieśni, tańce, opisy kultury materialnej i niematerialnej danych społeczności;
- Był etnografem, stworzył monumentalne dzieło (w zasadzie dzieło swojego życia) (...) Ponadto był bodajże pierwszym badaczem, prowadzącym swe badania na tak wielką skalę;
- Był ważnym polskim XIX-wiecznym etnografem i zbieraczem folkloru. O wielkości jego dokonań świadczą: obszerność zagadnień, jakimi się zajmował (m.in. muzyka i taniec, podania i legendy, zabawy, zwyczaje, obrzędy, gwary i dialekty, stroje), a także próba zarchiwizowania kultury ludowej wszystkich regionów zamieszkiwanych przez ludność polską.

Z przytoczonych wypowiedzi wyłania się obraz człowieka, którego całkowicie pochłonęło jego dzieło – praca terenowa związana z rejestrowaniem zjawisk kultur lokalnych i regionalnych. Co ciekawe, w wypowiedziach pojawia się także refleksja dotycząca przeobrażenia zawodowego Kolberga, w miarę postępu prac terenowych, z muzyka w etnografa, którym przecież z wykształcenia nie był. Dopiero pod koniec życia związał się ze środowiskami akademików kształconych w tym kierunku, a jego działalność naukową podsumowuje Józef Burszta: „znaczenie Oskara Kolberga wydaje się nie maleć. W wyniku całego pracowitego żywota stworzył sam źródłowe podstawy kilku nauk (...). Każda z tych nauk musi do jego spuścizny nawiązywać” (J. Burszta 1985: 207).

Do jakich celów zatem jest wykorzystywany jego dorobek? Uzyskane odpowiedzi można podzielić na dwie kategorie. Pierwsza wskazuje na cele naukowe, traktując ten dorobek jako źródło poznania i wiedzy dotyczącej przeszłości danego obszaru lub dziedziny kultury (w tej grupie dominowały odpowiedzi uzyskane od etnologów i historyków). Przykładem może być następująca wypowiedź: „[korzystam – A.W.B.] rekonstruując stan badań nad kulturą danego regionu, wykorzystując jego prace raczej jako materiał historyczny. Korzystam zazwyczaj wtedy, kiedy potrzebuję informacji na temat konkretnych regionów dawnej Polski oraz ich kultury”. Druga kategoria to odpowiedzi wskazujące na praktyczne zastosowanie i traktowanie dorobku Kolberga jako materiału wyjściowego twórczego jego przerabiania i odtwarzania, co jest domeną osób związanych z muzyką i edukacją artystyczną. Oto przykład takiej wypowiedzi: „zaglądam w poszukiwaniu tekstów i melodii, które mogą mieć ciekawą treść i melodykę. Materiał poddaję własnej aranżacji”.

Zatem, pomimo wcześniejszych wskazań, że Kolberg jest znany jako etnograf, współcześnie dla celów edukacyjnych lub artystycznych wykorzystywany jest przede wszystkim materiał muzyczny, co jest zresztą efektem ciągłej ewolucji dyscyplin, zmian paradygmatów, a tym samym optyk badawczych. Badania źródłoznawcze są w większym stopniu domeną folklorystów (poszukujących tekstów folkloru) czy muzykologów (rozważających np. kwestie wariantowości poszczególnych melodii i ich ewolucji) niż etnologów (antropologów kulturowych), bardziej ukierunkowanych na studia z zakresu nauk społecznych niż historycznych. Wskazują na to na przykład słowa Kirsten Hastrup: „Celem [antropologii – A.W.B.] jest stworzenie gruntu do porównań i generalizacji doświadczenia społecznego, na podstawie, jaką jest etnograficzny konkret, (...) antropologia jest uzupełnieniem historycznych czy literackich sposobów pojmowania świata poprzez teksty” (Hastrup 2008: 10).

W świetle tego stwierdzenia postać Kolberga traktować można zatem jako swoisty tekst (mit?) kultury, mówiący o pracy terenowej, sposobach rejestracji i opracowywania danych, a wreszcie metodach ich interpretacji i wykorzystywania chociażby w działalności edukacyjnej. Dla współczesnych badaczy pamięć o Kolbergu i jego dziele może stać się źródłem refleksji nad uprawianą przez nich dyscypliną, prowokując jednak nieustannie do zadawania pytania: „jakie miejsce zajmuje i jaką rolę w kulturze danej zbiorowości odgrywa czas przeszły, oraz w jakiej mierze absorbuje to, co było, w jakiej zaś to, co dzieje się obecnie, i to, czego oczekuje się od przyszłości” (Szacka 2005: 31).

Nie zmieniło się od czasów Kolbergowskich jedno – kontakt z żywym człowiekiem jako źródło doświadczenia badawczego, ale przede wszystkim osobistego, wszak badacz „wchodzi w interakcje z ludźmi po to, aby ich zrozumieć” (Buliński, Kairski 2011: 304).

Nie tylko sposób pozyskiwania materiałów w terenie i swoiste jego doświadczenie jest ważne dla osób odwołujących się do spuścizny Kolbergowskiej, ale i usytuowanie badacza w konkretnej rzeczywistości geograficzno-kulturowej. Zaproponowany przez niego podział regionalny należy jednak traktować jako metodę porządkowania danych terenowych i ich publikowania, a nie jako cel sam w sobie¹¹. Skala przedsięwzięcia badawczego pozwoliła na udokumentowanie dorobku wielu kultur, nie tylko lokalnych i regionalnych, ale przede wszystkim grup etnicznych, często w momencie, w którym zaczynały formować się idee narodowe.

Piotr Dahlig (2014: 66) zaznacza, że te swoiste „obrazki kulturowe” utrwaliły też stan kultur opartych na przekazie tradycyjnym – ustnym i bezpośrednim; były

¹¹ Publikowane przez Kolberga (jak i po jego śmierci) kolejne tomy poświęcone poszczególnym obszarom kulturowym – regionom, w pewien sposób nadal przyczyniają się do zamykania się badaczy w granicach terytorialnych, zwłaszcza administracyjnych. Także w pracach regionalistów, dokumentujących dziedzictwo kulturowe „swoich ziem” pojawiają się odniesienia do materiałów Kolbergowskich; zaproponowany przez niego podział terytorialny stosują do własnych badań.

nie tylko przez badacza zapisywane, ale od razu systematyzowane i klasyfikowane. Ujęcie zjawisk kulturowych w ramach wyróżnionych przez samego Kolberga regionów jest i przez współczesnych jego czytelników uważane za wartość, co determinuje sposób, w jaki korzysta się z jego dorobku. Ilustrują to wypowiedzi uczestników ankiety:

- Korzystam (...) chcąc dowiedzieć się więcej o regionie, w którym obecnie mieszkam; szczególnie wnikliwie przeglądam tomy dotyczące regionu, w którym prowadzę badania;
- Aby zapoznać się ze zwyczajami, jakie panowały w danym regionie, np. dotyczące świąt, stroju, obyczajów;
- Etnograf, który jako jeden z nielicznych zebrał ogromny materiał badawczy i opisowy z większości grup etnicznych w ówczesnej Polsce. Zbiór ten do dziś jest ogromną skarbnicą wiedzy dotyczącą społeczności, których już nie ma, np. Słowińców.

Kolberg zamierzał objąć badaniami Polskę w granicach sprzed rozbiorów, a więc obszar ogromny także pod względem zróżnicowania kulturowego. W celu zrealizowania swych zamierzeń wyjeżdżał co roku, za każdym razem starając się odwiedzić nowy region. Podczas tych wypraw pomagali mu liczni współpracownicy (łącznie kilkudziesięciu). Wykorzystywał jednocześnie liczne publikacje dotyczące historii i kultury danego regionu (J. Burszta 1985: 204). Dzięki temu pozostawił po sobie tak ciekawy pod względem badawczym materiał, którego wartość doceniają respondenci. Swój program badawczy wyjaśniał następująco:

postanowiłem w dalszym ciągu coraz obficiejszą liczbę materiałów, wydawać je prowincyjami, to jest oddzielnymi częściami w sobie zamkniętymi. (...) Sądzę, że ścieśnienie do ram pod względem obszaru kraju, pozwoli znowu wdać się w szczegóły miejscowe i szerzej o danej rozpisać się okolicy, skupi zebrane wiadomości i uwagi w jedno ognisko, okolicę uwydatni, a ztąd utoruje łatwiejszą drogę poszukiwaniu, porównaniu, stosowaniu, badaniu, dając obok tego możliwość sprawiedliwszego na nią (...) poglądu i ocenki. (...) Ułatwi się nadto nabycie go oddzielnie osobom, które do znajomości zwyczajów pewnej okolicy większe, niż do innej przywiązują upodobanie (Kolberg 1962: 6).

Przytoczone wcześniej wypowiedzi uczestników ankiety zdają się być właściwie spełnieniem założeń badań terenowych Kolberga, i pomimo upływu tylu lat korespondują z nimi. Zainteresowania spuścizną (poza pobudkami natury naukowej lub prywatnej) można podzielić na te wynikające z zainteresowania daną dziedziną życia (obyczaje, ubiór) lub danym obszarem (regionem, miejscowo-

ścią). Wyłania się z tego model regionalnej monografii etnograficznej, za którego twórcę Kolberg jest właśnie uważany.

Uczyć o Kolbergu czy „uczyć Kolbergiem”?

Przypominanie dzieła Oskara Kolberga rodzi pytanie, w jaki sposób robić to na tyle skutecznie, by poszerzyć krąg odbiorców jego spuścizny. Wszak jest ona nie tylko świadectwem minionych epok, ale przyczynić się może do pogłębiania studiów nad stanem poszczególnych kultur lokalnych i regionalnych, jak również redefinicji tak podstawowych pojęć, jak kultura ludowa i folklor. Wciąż żywe są dyskusje nad tym, jaki powinien być ich współczesny zakres semantyczny, w jakich kontekstach oraz na określenie jakich zjawisk można je stosować. Ponadto należy zastanowić się, w jaki sposób i kogo uczyć o Kolbergu i jego dziele. W programach studiów znajduje on swoje miejsce w nauczaniu historii dyscyplin – etnologii i antropologii kulturowej, muzykologii, folklorystyki, językoznawstwa itp. Oskar Kolberg przedstawiany jest jako jeden z reprezentantów XIX-wiecznych nurtów związanych z ludoznawstwem i stopniowym konstytuowaniem się nauk społecznych i humanistycznych jako odrębnych dyscyplin (Damrosz 1988: 77). Dyscypliny te, związane z prowadzeniem badań terenowych, dokumentacją i rejestracją zjawisk kultury oraz późniejszym opracowywaniem materiałów, do jego spuścizny odnoszą się z większą lub mniejszą dozą krytycyzmu¹².

Warto jednak zastanowić się nad kwestią upowszechniania wiedzy o Kolbergu i jego spuściznie we wcześniejszej edukacji, zarówno formalnej (szkolnej), jak i pozaformalnej organizowanej przez instytucje kultury, ale także coraz więcej organizacji pozarządowych, dla których materiały Kolbergowskie stanowią ważny punkt odniesienia w podejmowanych działaniach. Punktem przełomowym dla polskiej edukacji formalnej, w zakresie nauczania o dziedzictwie kulturowym, był rok 1995¹³, kiedy to we współpracy między innymi ze środowiskiem etnologów i regionalistów opracowane zostały wytyczne programowe „Dziedzictwo kulturowe w regionie”, czego konsekwencją było wprowadzenie do szkół, w roku 1999, ścieżki międzyprzedmiotowej „Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie” (Konieczka-Śliwińska 2011: 411)¹⁴. Twórcy programu mocno akcentowali współczesność i konieczność kształcenia postawy

¹² O tym w artykule zamieszczonym w niniejszym tomie piszą Violetta Wróblewska i Piotr Grochowski.

¹³ Dodać trzeba, że postulaty wprowadzenia idei regionalizmu do programów szkolnych pojawiły się już w latach 30. XX w., kiedy to „nauczanie w połączeniu z poznawaniem swojego regionu stało się osią przewodnią szkolnych programów nauczania” (Konieczka-Śliwińska 2011: 189).

¹⁴ Opracowane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej założenia definiowały edukację regionalną jako wielopłaszczyznowy proces poznawania historii i kultury własnego regionu i najbliższego otoczenia w wielu aspektach (historycznym, geograficznym, językowym), we współpracy z działającymi na danym terenie instytucjami kultury i ośrodkami badawczymi.

zaciekawienia wobec tego, co dzieje się w najbliższym otoczeniu, podkreślając jednocześnie dynamikę przekazu kulturowego:

Kultura jest (...) tożsama z tradycją zarówno historyczną, jak i tradycją żywą, kształtowaną współcześnie. Człowiek zatem może istnieć wyłącznie jako uczestnik kultury: raz jako ten, kto tworzy i przekazuje dziedzictwo kulturowe, po wtóre jako ten, kto jest odbiorcą i kontynuatorem tego dziedzictwa. Stąd przekaz dziedzictwa kulturowego jest pierwszym i podstawowym warunkiem trwania danej kultury (*Rozporządzenie...* 1999: 21).

Proponowane treści programowe, które miały być realizowane w ramach wielu przedmiotów (międzyprzedmiotowość), w dużej mierze odpowiadały układowi treści monografii Kolbergowskich, czyniąc je niejako naturalnym źródłem wspomagającym proces dydaktyczny. Nadającym się do wykorzystania podczas realizacji takich treści stawał się zatem Kolberg i jego dzieło, określane jako „podstawowy zbiór” materiałów źródłowych (Kłodnicki 1999: 78)¹⁵. Ze środowisk nauczycielskich płynęły jednak sygnały o trudnościach w realizacji pełnych założeń programowych, głównie ze względów organizacyjnych. To, co miało być wartością programu, a zatem międzyprzedmiotowość (interdyscyplinarność), dla wielu było główną przyczyną niemożności wypełnienia postulatów. Stąd duża część zajęć z edukacji regionalnej odbywała się w ramach współpracy szkół z ośrodkami kultury, a w dużej mierze także z muzeami regionalnymi (w tym muzeami na wolnym powietrzu). Paradoksalnie zatem trudności organizacyjne pozwoliły na zacieśnienie współpracy pomiędzy szkołami i instytucjami kultury, skłaniając te ostatnie do przygotowania rozbudowanej oferty programowej dla grup zorganizowanych. Edukacja regionalna stała się niejako synonimem edukacji muzealnej, przybierając w pewnym stopniu charakter pozaformalny (bez konieczności realizowania sztywno treści zawartych w programie nauczania). Realizacja lekcji w miejscach dysponujących odpowiednimi materiałami dydaktycznymi (m.in. ekspozycjami muzealnymi), odtwarzających na przykład warunki życia mieszkańców XIX-wiecznej wsi, zbliżyła więc edukację szkolną do tego, co można nazwać „uczeniem Kolbergiem”. Proponowane formy zajęć, oparte często na byciu w terenie, własnych poszukiwaniach, samodzielnej rejestracji zjawisk, pokazywały warsztat badacza terenowego, czyli to, co stanowiło podstawę pracy Kolberga, jak i wielu badaczy współczesnych.

Takie zacieśnienie współpracy pomiędzy placówkami oświatowymi i instytucjami kultury, a nawet przyznanie pierwszeństwa w edukowaniu w zakresie

¹⁵ Wraz z wprowadzeniem ścieżek międzyprzedmiotowych pojawiło się wiele tematycznych wydawnictw skierowanych dla nauczycieli, które miały być dla nich wsparciem metodycznym. Ośrodki Doskonalenia Nauczycieli wprowadziły do swojej oferty także oferty kursów dokształcających, m.in. w zakresie folkloru, dziedzictwa kulturowego poszczególnych regionów i sposobów rejestracji zjawisk kultury.

wiedzy o regionie tym drugim, pozwoliło – moim zdaniem – przetrwać pewnego rodzaju kryzys, jaki nastąpił w 2009 roku, w związku z ogłoszeniem nowej podstawy programowej. W myśl jej założeń zlikwidowano ścieżki międzyprzedmiotowe, w tym także edukację regionalną. Treści z jej zakresu zostały rozdysponowane pomiędzy poszczególne przedmioty, co jednak z uwagi na i tak obszerne programy nauczania tychże spowodowało znaczące ich okrojenie. Edukacja formalna stała się tym samym obszarem, w którym trudno jest znaleźć treści związane z poznawaniem dziedzictwa kulturowego, z folklorem i współczesną kulturą regionalną¹⁶. Wspomniany kryzys związany jest z faktem zmniejszenia liczby godzin przeznaczonych na realizację takich przedmiotów, jak muzyka, plastyka i wiedza o kulturze. Wpływ na to mają, wskazywane przez samych nauczycieli, trudności w skorelowaniu treści przedmiotów obowiązkowych (język polski, historia i wiedza o społeczeństwie) z nieobowiązkowymi. Treści edukacyjne realizowane przez instytucje kultury nie do końca są też powiązane z treściami zawartymi w programach nauczania (zob. Brzezińska, Linda, Wosińska 2010: 59-60).

W nowej podstawie programowej pojawia się określenie „teksty kultury”. Są one rozumiane jako świadectwa minionych epok, których znajomość jest ważna ze względu na konieczność poznania historii i tradycji nie tylko swojej grupy odniesienia (narodu, społeczności regionalnej i lokalnej), ale też innych grup (np. mniejszości etnicznych i narodowych). Poza kanonem tekstów obowiązkowych, twórcy podstawy programowej pozostawili nauczycielom podjęcie decyzji w zakresie doboru tekstów źródłowych. Nauczyciel kierować się może trzema kryteriami: pragmatycznymi, estetycznymi i poznawczymi, co jest zgodne z postulatem, by szkoła kształtowała aktywność w zakresie dokonywanych wyborów kulturowych (*Podstawa...* 2009a: 57-58). Materiały Kolbergowskie, jako źródło wiedzy o przeszłości i sposobach narracji o niej, odpowiadałyby przede wszystkim dwóm ostatnim kryteriom, ze szczególnym naciskiem na kryterium poznawcze, na przykład w zakresie sposobów opisywania zjawisk kulturowych czy stosowanego słownictwa. Wybrane teksty Kolberga można by zestawiać (szczególnie na poziomie szkolnictwa ponadgimnazjalnego) z publikacjami czy wypowiedziami współczesnych badaczy i animatorów. Interesujące są na przykład wywiady z Andrzejem Bienkowskim (Kąkiel 2014) i Maciejem Szajkowskim (Pawłowski 2012). Owi popularyzatorzy kultury tradycyjnej (szczególnie kultury muzycznej) podkreślają w swoich wypowiedziach, iż opisywana przez Kolberga XIX-wieczna wieś była światem niewolniczym, a kultura ludowa była przecież uwikłana w silne systemy zależności ekonomicznych, których nie zmieniło nawet zniesienie pańszczyzny. Wprowadzenie tego rodzaju polemik w ramy

¹⁶ Nieco inaczej kształtują się programy szkół artystycznych, jednak tam również niewiele jest treści nawiązujących do folkloru muzycznego czy tanecznego, o czym pisze m.in. Zofia Wawrzyńska (2014: 257-264).

nauczania obowiązkowego stanowić może przyczynek do refleksji nad zmieniającym się zakresem semantycznym określeń, które funkcjonują potocznie, takich jak kultura ludowa i kultura chłopska. Takie podejście jest zgodne z kolejnymi zaleceniami ekspertów komentujących propozycje podstaw programowych z zakresu edukacji historycznej i obywatelskiej, którzy zalecają taki dobór „tekstów kultury”, by móc „odmalować względnie kompletny «obraz epoki»” (*Podstawa...* 2009b: 81). Zajęcia wykorzystujące teksty źródłowe przybierać mogą formę zabawy lub gier dydaktycznych (*Podstawa...* 2009a: 63), co nawiązuje do nurtu rekonstrukcyjnego jako jednego ze sposobów upowszechniania kultury. Odtwarzanie realiów danej epoki nie tylko sprzyja poznawaniu wydarzeń z przeszłości, lecz jest także formą budowania własnej tożsamości, o czym wspomina Wojciech J. Burszta:

Zrozumieć jakiekolwiek społeczeństwo to przede wszystkim przeniknąć do zbioru opowieści, które kształtują jego dramatyczny potencjał. Narracja jest wtedy szczególną strukturą rozumienia, dzięki której ujmujemy zdarzenia naszego życia. Struktura ta rozwija się w czasie, jest dynamiczna i posiada zdolność do nieustannego samokorygowania się. W tej strukturze rozumienia istotną rolę odgrywa ewokacja przeszłości, podmiotowy stosunek do historii i tradycji (W.J. Burszta 2012: 145).

Rekonstrukcje historyczne odgrywają coraz większą rolę w sposobie komunikowania treści kultury i przekazywania wiedzy, z czego doskonale zdają sobie sprawę osoby odpowiedzialne za edukację w instytucjach kultury. Projektowanie wydarzeń edukacyjnych opartych na odtwarzaniu warunków wsi, inscenizacje związane z rokiem obrzędowym i cyklem zajęć gospodarczych, takie jak Noc Kupały, dożynki, sianokosy, skubanie pierza, są nie tylko podstawowym sposobem ożywiania ekspozycji muzealnych, ale przede wszystkim atrakcyjną formą edukowania młodych odbiorców. Nauczanie przez zabawę i współuczestnictwo w wydarzeniach plenerowych staje się główną drogą komunikowania treści kultury (W.J. Burszta 2012: 149). Materiały Kolbergowskie pełnić mogą rolę pośrednika, a omawianie ich w warunkach szkolnych stać się może dobrym przygotowaniem do świadomego uczestnictwa w kulturze i w odbiorze działań przygotowywanych przez instytucje kultury.

Wobec takiej sytuacji w kształceniu formalnym szczególna rola przypadła szkolnictwu pozaformalnemu, prowadzonemu, poza wspomnianymi muzeami i innymi instytucjami kultury, także w środowisku organizacji pozarządowych. Te ostatnie wydają się szczególnie predestynowane do realizacji idei edukacji regionalnej, ponieważ nie tylko nauczają o środowisku lokalnym, ale często się z niego wywodzą i treści lokalne oraz regionalne są główną osią ich działań. Istnieją także organizacje pozarządowe, które mają zasięg ogólnopolski; do nich

należy Fundacja Rozwoju Dzieci im. Komeńskiego. W Roku Kolberga przyjęła ona na siebie, wraz z Forum Muzyki Tradycyjnej, odpowiedzialność za realizację programu „Mały Kolberg”, który został wpisany na listę działań priorytetowych w ramach obchodów Roku Kolberga. To, jak piszą organizatorzy:

pozwole zwiększyć umiejętności w zakresie prowadzenia zajęć z dziećmi na bazie muzyki ludowej, śpiewu i tańca, we współpracy z lokalnymi społecznościami, w szczególności z osobami starszymi. Zaproszenie do udziału w projekcie kierujemy do animatorów i animatorek, zainteresowanych poszukiwaniem tradycji w swoich społecznościach lokalnych¹⁷.

W ramach programu przewidziano realizację warsztatów w siedmiu regionach Polski (Wielkopolska, Warmia i Mazury, Łódzkie, Lubelszczyzna, Mazowsze oraz Beskid Żywiecki), we współpracy z lokalnymi animatorami oraz osobami związanymi ze środowiskiem muzyki tradycyjnej. To także symboliczny powrót muzyki tradycyjnej wraz z jej funkcjami poznawczymi i integracyjnymi, co jest szczególnie istotne w czasach, gdy „dobra kompetencja w zakresie folkloru jest w stosunkowo wyższym procencie pochodną «miejskości»” (Bukraba-Rylska 2005: 208).

Celem intensywnych warsztatów jest przekazanie wiedzy dotyczącej treści i źródeł folkloru konkretnego regionu, która – wzbogacona o wskazówki metodyczne – ma się przyczynić do wzrostu kompetencji dydaktycznych osób na co dzień pracujących z dziećmi. Taki żywy przekaz treści kultury ma spowodować szersze zaistnienie elementów folkloru w edukacji, głównie małych dzieci. Tym samym z muzyki ludowej i tańca ludowego, kojarzonych potocznie z folklorem scenicznym oderwanym od odbiorców i od naturalnych warunków, powinno zostać zniesione to swoiste odium. Jednocześnie ten sposób nawiązania do spuścizny Kolbergowskiej współgra z ogólną tendencją do coraz szerszego odwoływania się do dorobku kultur regionalnych.

Można sobie wyobrazić, że dzisiaj, przy narastającym światowym trendzie i zainteresowaniu etnomuzyką, wiele tekstów i melodii (...) z dzieł Kolberga może stać się inspiracją (...). Mogą one również zostać wykorzystane w pracy umuzykalniającej i zapoznającej dzieci i dorosłych z tradycją. Pedagodzy mogą znaleźć tu nie tylko źródło inspiracji, lecz także odniesienia do regionu i wspomnień z dzieciństwa (Lewiński 2014: 22).

¹⁷ *O projekcie „Mały Kolberg”*, http://www.frd.org.pl/pl/aktualnosci/aktualnosc/_1773 (31.05.2014).

Podsumowanie

Biografia Oskara Kolberga, badacza pochodzącego z rodziny o prusko-francuskich korzeniach, który poświęcił się dokumentowaniu przejawów życia mieszkańców wsi, jest doskonałym świadectwem czasów, w jakich przyszło mu żyć i pracować. Wiek XIX to przecież nie tylko epoka przemysłowa i czas gwałtownych zmian społecznych i politycznych, ale zarazem okres rozwoju dyscyplin naukowych badających dynamikę zmian społecznych. To także gwałtownie zmieniająca się codzienność. Za życia Kolberga wynaleziono telefon, telegraf i aparat fotograficzny, które znacząco wpłynęły zarówno na sposób przekazywania treści kultury, jak i na metody dokumentowania życia codziennego.

Potencjał edukacyjny spuścizny Kolbergowskiej jest wielowątkowy i wielopłaszczyznowy. To nie tylko materiał źródłowy mogący stanowić pole do badań historycznych, także porównawczych. Jestem przekonana, że dla wielu zainteresowanych ta sfera codzienności to nadal punkt wyjścia do badań podejmowanych współcześnie. Jednocześnie postać Kolberga może stać się symbolem uczonego i badacza, a zarazem pasjonata konsekwentnie budującego swoją sieć badawczą, dzięki której w stosunkowo krótkim czasie był w stanie zebrać imponujący materiał terenowy. Nie dysponując takimi udogodnieniami, jak rejestratory dźwięku i obrazu (choć pierwszy fonograf został skonstruowany za życia Kolberga – w r. 1878), potrafił utrwalić obraz dokumentowanej rzeczywistości, który dla współczesnych badaczy jest nadal czytelny i atrakcyjny, co nie znaczy, że nie wzbudza wątpliwości, chociażby natury metodologicznej.

Kierunki upowszechniania spuścizny Kolbergowskiej można zróżnicować w zależności od odbiorców. Grupami docelowymi są, poza pracownikami naukowymi, środowiska związane ze szkolnictwem sformalizowanym (nauczyciele oraz uczniowie) i niesformalizowanym (pracownicy instytucji kultury i osoby związane z organizacjami pozarządowymi). Dla pierwszej grupy ważnym źródłem wiedzy i inspiracji do projektowania własnych programów edukacyjnych są w pierwszej kolejności tomy Kolbergowskie traktowane jako „teksty kultury”, ale też materiały znajdujące się w serwisie internetowym prowadzonym przez Instytut im. Oskara Kolberga (mapa regionów, wersje elektroniczne poszczególnych tomów oraz ich suplementów, informacje biograficzne o Kolbergu). Materiały te mogą stymulować do poszukiwania innych źródeł po to, aby podejmować próby ich porównywania i budowania refleksji nad sposobami opisywania świata. Z kolei dla osób związanych z instytucjami kultury i organizacjami pozarządowymi spuścizna Kolbergowska to przede wszystkim materiał porównawczy, stanowiący także punkt odniesienia do badań oraz dokumentacji realizowanych współcześnie.

Materiały zebrane przez Kolberga i jego współpracowników mogą odegrać istotną rolę w kontekście wdrażanego obecnie w Polsce systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (zgodnie z postulatami Konwencji UNESCO z 2003 r.). Tworzone rejestry zjawisk kulturowych (na szczeblach re-

gionalnych i ogólnopolskim) opierać się mogą na inwentarzu zjawisk w układzie regionalnym dokonany właśnie przez Kolberga. Porównanie stanu zachowania praktyk kulturowych poprzez zestawianie materiałów Kolbergowskich z tymi, które zebrali badacze kolejnych pokoleń, stanowić może podstawę do refleksji nad trwaniem pewnych zjawisk, ich przemianami, zanikiem oraz odtwarzaniem, ale także często instrumentalnym traktowaniem wybranych elementów tradycji w kampaniach promocyjnych i tworzeniu tak zwanych produktów turystycznych. Przede wszystkim jednak realizacja idei edukacji regionalnej winna być oparta na świadomym uczestnictwie w kulturze, co znalazło odzwierciedlenie w komentarzach do podstawy programowej przedmiotu „wiedza o kulturze”:

Przedmiotem interpretacji powinny być nie tylko dzieła sztuki, lecz także np. praktyki świąteczne, zachowania codzienne oraz wytwory nieartystyczne, analizowane zwłaszcza w kontekście podstawowych wymiarów doświadczania kultury: czasu, przestrzeni i ciała – jednym słowem, całość ludzkiego udziału w kulturze (*Podstawa...* 2009c: 50).

Bardzo aktualne w Roku Kolberga wydają się także słowa znawczyń spuścizny Kolbergowskiej – Elżbiety Millerowej i Agaty Skrukwy, które rozpatrują ją w kontekście czasów, w jakich żył i dokumentował: „Potrzeba poznania całokształtu życia ludu, systematycznej dokumentacji wszystkich przejawów jego kultury staje się jednym z najważniejszych i najpilniejszych zadań epoki” (Millerowa, Skrukwa 1982: 35).

W roku obchodów dwusetnych urodzin Oskara Kolberga duży nacisk położono nie tylko na upowszechnienie dorobku tego badacza, ale także jego zawodowych następców, kolejnych pokoleń etnografów. Przyznanie szczególnego statusu badaczom terenowym sprzyja budowaniu ogólnej refleksji dotyczącej stanu świadomości odnośnie do dziedzictwa kulturowego oraz wartościowania jego poszczególnych elementów. Kolberg-zbieracz i Kolberg-dokumentalista to postać modelowa dla tych wszystkich, których praca zawodowa czy pasje życiowe ukierunkowane są na dokumentowanie otaczających ich zjawisk. Tak jak Kolberg są oni świadomi „nieuchronności zmian w całokształcie kultury ludowej” (Millerowa, Skrukwa 1982: 39), dążąc zarazem do rozpropagowania idei rejestrowania tych zmian. Nie zapominają jednocześnie o różnych sposobach docierania do jak najszerszego grona zróżnicowanych odbiorców – profesjonalistów, amatorów, miłośników, ale też do osób, które o Kolbergu i jego następcach wiedzą niewiele.

Kolberg wytyczał dopiero drogę. Im właśnie – jako specjalistom – pozostawił ocenę [źródeł – A.W.B.] rozleglejszą i gruntowniejszą, jak i głębsze nad nimi studia. Sam zaś rolę swoją ocenił skromnie w słowach: „Ja daję właśnie materiał do tych wszystkich prac i mam go dużo jeszcze w tece” (Millerowa, Skrukwa 1982: 102).

Słowa kluczowe: Rok Oskara Kolberga, edukacja regionalna i kulturowa, upowszechnianie, spuścizna Kolbergowska

LITERATURA

Brzezińska A.W., Linda K., Wosińska M.

- 2010 *Określenie potencjału edukacyjnego instytucji upowszechniania kultury województwa wielkopolskiego w zakresie oferty dla dzieci i młodzieży (na przykładzie muzeów etnograficznych i regionalnych oraz skansenów)*, https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/2930/1/muzealna_aktywizacja_kulturowa_dla_dzieciiraport.pdf (07.07.2014).

Bukraba-Rylska I.

- 2005 *Dziedzictwo kulturowe polskiej wsi w społecznej (pod)świadomości*, w: A. Szpociński (red.), *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, Warszawa: Instytut im. Adama Mickiewicza, s. 197-213.

Buliński T., Kairski M.

- 2011 *Wiedza terenowa w antropologii. W poszukiwaniu nowego wymiaru badań terenowych*, w: T. Buliński, M. Kairski (red.), *Teren w antropologii. Praktyka badawcza we współczesnej antropologii kulturowej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 291-333.

Burszta J.

- 1985 *Chłopskie źródła kultury*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Burszta W.J.

- 2012 *Podwójna tożsamość rekonstruowana*, w: W.J. Burszta, A. Karwacki, J. Nowiński, K. Olechnicki, T. Szlendak (red.), *Dziedzictwo w akcji. Rekonstrukcja historyczna jako sposób uczestnictwa w kulturze*, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, s. 141-158.

Bystrzeński J.S.

- 1926 *Wstęp do ludoznawstwa polskiego*, Lwów: nakład i własność K.S. Jakubowskiego.

Dahlig P.

- 2014 *Między tradycją kolbergowską a teraźniejszością*, w: W. Grozdew-Kołańska (red.), *Raport o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*, Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca, s. 66-76.

Damrosz J.

- 1988 *Rozwój pojęć podstawowych w polskiej nauce o kulturze ludowej do 1939 roku*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Gudehus Ch., Welzer H.

- 2011 *O metodzie i teorii badań nad przekazem kulturowym*, „Kultura i Społeczeństwo” 55: 4, s. 65-75.

Hastrup K.

- 2008 *Droga do antropologii. Między doświadczeniem a teorią*, przeł. E. Klekot, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Kąkiel A.

- 2014 *Kolberg – nowe zjawisko, rozmowa z prof. Andrzejem Bienkowskim*, „Tygodnik Przegląd” 7, <http://www.przeglad-tygodnik.pl/pl/artukul/kolberg-nowe-zjawisko-rozmowa-prof-andrzejem-bienkowskim> (07.07.2014).

Kłodnicki Z.

- 1999 *O sposobach gromadzenia materiałów z zakresu regionalnego dziedzictwa kulturowego*, w: S. Bednarek (red.), *Edukacja regionalna, dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, Wrocław: Wydawnictwo DTSK Silesia, s. 72-93.

Kolberg O.

- 1962 *Sandomierskie, Dzieła Wszystkie*, t. 2, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Konieczka-Śliwińska D.

- 2011 *Edukacyjny nurt regionalizmu historycznego w Polsce po 1918 roku. Konteksty – koncepcje programowe – realia*, Poznań: Instytut Historii UAM.

Krzyżanowski J.

- 1955 *Oskar Kolberg i jego dorobek w dziedzinie literatury ludowej*, „Lud” 42: 1, s. 9-34.

Kurkowska-Budzan M.

- 2011 *Informator; świadek historii, narrator – kilka wątków epistemologicznych i etycznych „oral history”*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 1, s. 9-34.

Lewandowska I.

- 2011 *„Oral history” we współczesnej Polsce – badania, projekty, stowarzyszenia*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 1, s. 81-103.

Lewińscy T. i A.

- 2014 *Oskar Kolberg – w dwusetną rocznicę urodzin*, „Wychowanie w Przedszkolu” 4 (727), s. 20-22.

Linda K.

- 2007 *Oskar Kolberg*, „Wołyń. Suplement do tomu 36. Dzieła Wszystkie”, t. 84, z rękopisów i źródeł drukowanych zebrała i opracowała Agata Skrukwa, opracowanie muzykologiczne Anna Ruda, Instytut im. Oskara Kolberga, Poznań 2002 [rec.], „Lud” 91, s. 407-410.

Millerowa E. (wybór i oprac.)

- 2014 *Aż tu nagle... Bajki ze zbiorów Oskara Kolberga*, Poznań, Warszawa: Instytut im. Oskara Kolberga, Instytut Muzyki i Tańca.

Millerowa E., Skrukwa A.

- 1982 *Oskar Kolberg (1914-1890)*, w: H. Kapeluś, J. Krzyżanowski (red.), *Dzieje folklorystyki polskiej 1864-1918*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 25-103.

Pawłowski R.

- 2012 *Maciej Szajkowski: jak cham z chamem*, „Gazeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,75475,12291009,Maciej_Szajkowski_Jak_cham_z_chamem.html (07.07.2014).

Podstawa...

- 2009a *Podstawa programowa z komentarzami, tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, https://archiwum.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/men_tom_2.pdf (07.07.2014).

- 2009b *Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, https://archiwum.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/men_tom_4.pdf (07.07.2014).
- 2009c *Podstawa programowa z komentarzami, tom 7. Edukacja artystyczna w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, https://archiwum.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/men_tomom_7.pdf (07.07.2014).
- Rozporządzenie...*
- 1999 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19990140129> (07.07.2014).
- Skrukwa A.
- 2014 *Oskar Kolberg 1814-1890*, Poznań, Warszawa: Instytut im. Oskara Kolberga, Instytut Muzyki i Tańca.
- Smoluch Ł.
- 2014 *Oskar Kolberg (1814-1890). Dostępność dzieła, świadomość społeczna, obecność w przestrzeni publicznej i mediach*, w: W. Grozdew-Kołacińska (red.), *Raport o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*, Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca, s. 12-38.
- Szacka B.
- 2005 *Przeszłość jako wymiar czasu*, w: A. Szpociński (red.), *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, Warszawa: Instytut im. Adama Mickiewicza, s. 31-36.
- Uchwała Sejmu...*
- 2013 *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 grudnia 2013 r. w sprawie ustanowienia roku 2014 Rokiem Oskara Kolberga*, http://orka.sejm.gov.pl/proc7.nsf/uchwaly/1784_u.htm (12.03.2014).
- Wawrzyńska Z.
- 2014 „Polski Folklor Muzyczny” w szkołach muzycznych I i II stopnia, w: W. Grozdew-Kołacińska (red.), *Raport o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*, Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca, s. 257-264.

Źródła internetowe:

- Instytut im. Oskara Kolberga w Poznaniu*, <http://www.oskarkolberg.pl> (07.07.2014).
- O projekcie „Mały Kolberg”*, http://www.frd.org.pl/pl/aktualnosc/aktualnosc/_1773 (31.05.2014).
- Kolberg 2014 – Promesa, Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego*, <http://www.mkidn.gov.pl/media/po2014/dokumenty/20130903Kolberg-wprowadzenie-strona.pdf> (27.02.2014), <http://imit.org.pl/news/1063/57/Kolberg-2014-Promesa.html> (27.02.2014).

Anna Weronika Brzezińska

KOLBERG'S HERITAGE RECEPTION AND DIRECTIONS
OF ITS POPULARIZATION

(Summary)

Oskar Kolberg's Year celebrated in 2014 provides an ideal opportunity for reflecting on trends in popularization of the researcher himself and his works. The aim of the article is to consider the recognition of Oskar Kolberg as a person, as well as his heritage. Such issues as potential recipients of his works and the way in which the materials can inspire subsequent generations of researchers and documentalists are also discussed in the article.

According to the survey research conducted at the beginning of 2014 only 8% of adult Poles were able to answer the question who Oskar Kolberg was. This result poses an opportunity to consider the ways of popularizing Kolberg's materials among different groups of recipients. The way of popularization depends on the target group, their abilities and needs. Additionally, the author conducted an Internet survey among persons professionally related to culture and science popularization that referred to the recognition of Kolberg himself, as well as his works. To a great degree, the surveyed referred to his works in search of inspirations for modern educational and animation practices. All the same the initiatives that originate in regional education become the main direction of popularizing knowledge about Kolberg's work. Due to the programme changes introduced in 2009 in the compulsory educational system, this type of information has been marginalized and dispersed, which poses a huge educational challenge to cultural institutions. These institutions themselves are primarily responsible for education as regards the knowledge about regions and available source material.

Key words: Oskar Kolberg's Year, regional and cultural education, popularization, Kolberg's heritage

Anna Weronika Brzezińska
Department of Ethnology and Cultural Anthropology
Adam Mickiewicz University
św. Marcin Street 78
61-809 Poznań, Poland
annaweronika@op.pl